

Utbildningsministern och upprepningseffekten

Om en lögn upprepas tillräckligt ofta etableras den som sanning. Det förklarar debatten kring friskolorna de senaste åren, skriver Hans Bergström apropå ett öppet brev till utbildningsminister Johan Pehrson.

HANS BERGSTRÖM | 9 JANUARI 2025

Utbildningsminister Johan Pehrson skulle behöva lära sig mer om "the illusory truth effect". Foto: Christine Olsson/TT

En i historien känd mästare på propaganda tillskrivs uttrycket "upprepa en lögn tillräckligt ofta, och den etableras som sanning". Fenomenet bekräftades experimentellt 1977 på två amerikanska universitet i Pennsylvania. Det fick bland psykologer beteckningen "the illusory truth effect", också "the reiteration effect" (upprepningseffekten).

Det är denna effekt vi har sett i full praktik de senaste åren i debatten kring friskolorna. Gång på gång upprepas samma påståenden, trots att de saknar faktagrund. Den riktar sig särskilt mot friskolor som drivs i den praktiska formen aktiebolag. Åtta av tio friskoleelever går i skolor med aktiebolag som huvudmän. Om man bara lyckas slå sönder förtroendet för alla dem, har grunden lagts för att avskaffa föräldrars egenmakt och återgå till offentliga monopol. Det faktum att friskolorna som helhet uppnår ett års extra läreffekt i grundskolan, enligt senaste Pisa-resultat, trots att de i snitt får ca 10 000 kronor mindre per elev i ersättning försvinner bland lögnera.

Det faktum att friskolorna som helhet uppnår ett års extra läreffekt i grundskolan, enligt Pisa, försvinner bland lögnerna.

Ideologiskt drivna skolskribenter på de stora redaktionerna medverkar tjänstvilligt. Detsamma gäller debattavdelningen på en tidning som Svenska Dagbladet, som har för vana att under julhelgerna, ungefär som den årliga Kalle Anka, publicera en stor attack på friskolesystemet av den kände friskolehataren Sten Svensson – utan nya fakta, utan kvalitet, bara med en uppradning av felaktiga, generella påståenden. Så skedde också i år, då sagde Svensson fick en helsida i SvD den 28 december under rubriken ”Planera avveckling av marknadsskolan”. ”Hela idén med att konkurrera med om eleverna är feltänt”, skriver Svensson och låtsas inte om att det han vänder sig mot är föräldrarnas rätt att välja skola.

Det verkligt bekymmersamma är att även ledande borgerliga politiker har börjat falla för upprepningsseffekten. Antingen tror de att de påståenden som ständigt görs om friskolorna är korrekta. Eller också finner de dem så besvärande politiskt, när de ständigt tar del av dem i en tidning som DN, att de vill bli kvitt obehaget genom att anamma åtgärder som i realiteten avvecklar friskolorna.

Det är svårt att veta vilket, men faktum är att de båda statsråden i utbildningsdepartementet inte enbart ser besvärade ut inför den grovt vänsterinriktade kampanjournalistiken utan därtill själva gång på gång framför ogrundade påståenden. Detta trots att liberalerna under Bengt Westerberg var starkt drivande för att införa systemet med friskolor och trots att vitala delar av det entreprenörskap som sedan följde förverkligade just den typ av skola som liberalerna helst ville se, med ordning och kunskapsinriktning.

Strax före jul skrev utbildningsminister Johan Pehrson på LinkedIn följande rader:

Sverige har sjabblat bort vad en skola är. Behöriga lärare, skolbibliotek, skolböcker och en fungerande elevhälsa har på grund av tidigare politiska misstag blivit saker som skolor kan ha, men inte måste. Det finns alltför många exempel där elever har förvägrats saker de faktiskt har rätt till – och problemen är störst bland friskolebolag.

Internationella Engelska Skolan (IES) är särklassigt störst bland friskolor, och ”friskolebolag”, i grundskolan i landet. Den driver 17 av de 20 största friskolorna i grundskolan. Man kan inte uttala sig så svepande om ”friskolebolag” som utbildningsministern gör utan att avse också IES.

Mot den bakgrunden sände jag före jul följande faktagenomgång i ett öppet brev till Johan Pehrson, som jag känner sedan decennier från Örebro och från politiken.

Öppet brev till Johan Pehrson

Låt oss ta det i tur och ordning:

Behöriga lärare: Den offentliga statistik som redovisas avser normalt andel lärare med "pedagogisk högskoleexamen" från svenska universitet. Vi kan för stunden bortse ifrån att den utbildning som avslutas med denna examen är undermålig, även enligt regeringen. Men till det kommer att statistiken inte omfattar de lärare som har lärarexamen från andra länder, med oftast betydligt bättre lärarutbildning, som Kanada. Omkring 1000 sådana lärare är anställda enbart hos Internationella Engelska Skolan. De kommer inte med i den offentliga statistiken, som inte går att lita på. Andelen lärare med "pedagogisk högskoleexamen" i snitt i den svenska grundskolan är 66 procent. Andelen hos IES är 84 procent, dvs betydligt högre.

Skolbibliotek: Påståendet om friskolor bygger på en årsrapport från Kungliga Biblioteket för två år sedan. Jag upptäckte i kontakt med den statistikansvarige på KB att man missat åtminstone 75 procent av IES-skolorna. Vi samarbetade sedan om att få in dem i statistiken för 2023, med årsrapporten publicerad i maj 2024. KB har inte gjort någon särredovisning av friskolor denna gång, i medvetande om att statistiken ännu har stora luckor. En ny, mer heltäckande, statistikinsamling är planerad för 2025.

Jag talade för några veckor sedan med Cecilia Ranemo, ansvarig på KB för den här statistiken. Hon informerade mig om, vilket också står i årsrapportens inledning, att färre än 50 procent av eleverna i grundskola och gymnasium har tillgång till bemannade skolbibliotek. Andelen för de 47 IES-skolorna samma läsår, 2023/24, var 100 procent! Bakgrunden är att Engelska Skolans grundare, Barbara Bergström, från start har ansett bemannade skolbibliotek vara väsentliga, dels för att de ger tysta rum för elever som vill studera, dels för att de genom bibliotekarierna ger en extra kraft för läsförbättring i skolan. IES-skolorna har i snitt 700 elever, mot – har jag för mig – cirka 250 elever i snitt för kommunala skolor och grundskolor totalt i Sverige. Detta underlättar förstås att ha bemannade skolbibliotek, jämfört med kommunala glesbygdsskolor eller föräldrakooperativ bland friskolor. Men det innebär också att inkludering av IES-skolorna i statistiken av allt att döma ändrar hela bilden av friskolor kontra kommunala skolor, liksom bilden av "friskolebolag". Statistiken från 2022, som alltför jämt åberopas, är kort sagt helt fel.

Skolböcker: Barbara har genom 30 år haft som en del av sitt grundkoncept att eleverna ska ha fysiska skolböcker, bland annat för att föräldrar ska få översikt av vad som ska läras under ett läsår och kunna bistå. Hon har genom alla år hårt drivit vikten av sambandet hand/hjärna. Jag ledde länge ett "Academic Advisory Board", med Torkel Klingberg, Hugo Lagercrantz med flera som gav vetenskapligt understöd för Barbaras linje under de år då staten, via Skolverket, gjorde propaganda i motsatt riktning.

Elevhälsa: Alla IES-skolor har välfungerande team för elevhälsa. Barbara var pionjär i svensk skola för näringsriktig och attraktiv skolmat, i samarbete med Lotta Andreasson från dåvarande Hannas krog. Vad hon gjorde i denna del, långt innan betydelsen upptäcktes av skolmyndigheterna, beskrivs i ett kapitel i vår bok "Tough Love".

Ser när jag skriver detta att Aftonbladet uppmärksammar brister i notering och anmälan av **elevfrånvaro**. Även detta är ett område där IES tidigt varit pionjär, som del av ordning, struktur och allmän betoning av vikten av närvaro liksom nära samband skola/föräldrar. Mentorsystemet med detta syfte har lyfts fram som föredöme av Skolinspektionen. Om en elev saknas på en lektion i en klass, noterar läraren detta med en snabb digital tryckning på iPad. Budskapet går till administrationen, som genast ringer föräldrarna. Om ingen godtagbar förklaring ges, sker anmälan till kommunen för att man tillsammans ska kunna klarlägga var eleven finns. Jag kan inte utesluta att misstag kan ske också hos IES, men detta är grundsystemet.

Vad gäller **betygsinflation**, visar de nyligen presenterade resultaten från nationella proven i nian från våren 2024 att IES har betydligt mindre avvikelse mellan de nationella proven och slutbetyg än kommunala skolor.

Du och Lotta borde vara noggrannare med faktaunderlaget för påståenden om "friskolebolag". Ni har också gjort det till en vana, liksom andra, att glida mellan enskilda fall av misskötsel (som utöver muslimska skolor mest har rört yrkesprogram på gymnasiet) och generella angrepp på "de stora koncernerna". Om något, har Academedia, IES och Kunskapsskolan – för att ta de tre största – bättre ordning och större kompetens att sköta saker rätt än små skolor. Det gäller vare sig dessa små skolor drivs av kommuner, som aktiebolag eller som kooperativ.

Att ständigt attackera de stora "skolbolagen" är ren populism, svagt grundad i fakta. Det är också grovt orättvist, med generaliseringar som går rakt på tvärs med historien och verkligheten. Barbara har, vad gäller IES, genom över 30 år och med varierande vindar, drivit en övertygelse som bekräftats av verkligheten. Samma skolmyndigheter som länge bekämpat hennes linje, till exempel om skolan som mobilfri zon, om betyg, om lärarledda lektioner och om skrivande för hand, har nu fått i uppdrag att följa hennes linje. Mot den bakgrunden blir det absurt att låta som om IES skulle vara i behov av tillrättavisning från utbildningsministrarna, bara för att den mest praktiska formen när Barbara startade – efter en friskolereform signerad Bengt Westerberg – var aktiebolaget.

Vad ni nu driver ifråga om färdighetsträning tidigt i skolan, läsning, stärkt lärarroll, disciplin i skolan etcetera är ytterst lovvärt – och på tiden.

HANS BERGSTRÖM

Hans Bergström är docent i statsvetenskap, före detta chefredaktör för Dagens Nyheter och gift med Barbara Bergström, grundare av Internationella Engelska Skolan. Han är även aktuell med boken "Presidentvalet 2024 och demokratin i Amerika" (Timbro förlag).

Dela artikeln

LÄS MER

SAMHÄLLE | ÅSIKT

En likvärdig skola förutsätter mångfald

ULLA HAMILTON

SAMHÄLLE | KRÖNIKA

Liberalerna underminerar sin egen skolpolitik

LOVISA LANRYD

SAMHÄLLE | REPORTAGE

"Valfrihet handlar om synen på människan"

SVEND DAHL

Prenumerera på Smedjan!

Varje lördag får du som prenumerant (gratis) ett nyhetsbrev med exklusiv text av Svend Dahl och lästips från veckan som gått. Dessutom unika erbjudanden på Timbro förlags utgivning.

Din e-post

PRENUMERERA

MEST LÄSTA

Här är 2025 års åsiktskorridorer

Den svenska debattens konsensuskultur är hård
– tills allt svänger.

Moskvastatens återkomst – och undergång

Ryssland kan allt mer liknas vid Ivan den
förskräckliges “Moskvastat”.

Tysklands ekonomi är kaput – ducka och ta skydd

Allt som tidigare gjorde Tyskland till Europas
ekonomiska motor har vänt sig emot dem.

Familjepolitiken kan bli en borgerlig valvinnare

De fallande födelsetalen borde engagera
borgerliga politiker.

